

мр Драган М. Митровић,
асистент Правног факултета у Београду

ПОЈАМ НЕЈЕДНАКОСТИ У „РАСПРАВИ О ПОРЕКЛУ И ОСНОВАМА НЕЈЕДНАКОСТИ МЕЂУ ЉУДИМА“ Ж. Ж. РУСОА(1)

Скоро ће два и по века откако се појавила „Расправа о неједнакости...“. Русо је „Расправу о неједнакости...“ довршио 1753, а њено штампање је завршено 1755(2). Своје познате студије су скоро у исто време објавили Монтеѕкје („Дух закона“, 1749), Дидро (Писма слепцима, 1749) и Волтер („Век Луја XIV“, 1751). Русо је после *Расправе о неједнакости...* објавио своја најпознатија и најзначајнија дела: „Нова Елоиза“ (1761), „Друштвени уговор“ и „Емил“ (1762). Од објављивања, „Расправа о неједнакости...“, иако није реч ни о најпознатијем ни о најзначајнијем Русоовом делу, ништа није изгубила од своје вредности и значаја, већ је, напротив, предмет несмањеног интересовања и извор различитих тумачења и контраверзи(3).

Сама „Расправа о неједнакости...“ појавила се у време у коме се у европским протестанским земљама развија школа природног права. Оспоравање до тада важеће теорије о божанском пореклу права имало је за резултат истицање народне суверености и преиспитивање узрока који доводе до настанка државе и права. С „Расправом о неједнакости...“ Русо се практично укључио у велику филозофскоправну расправу која се водила у XVII и XVIII веку.

Своју „Расправу о неједнакости...“ Русо отпочиње разграничавањем између „дивљег човека“ и „човека у природном стању“. Према њему, неједнакост међу људима постоји тек у природном стању, али је она незнатна и не доводи сама по себи до друштвене неједнакости. Анализирајући човека у физичком смислу и с његове метафизичке и моралне стране, Русо запажа да су разлике међу људима основ неједнакости, „али је лако видети да се од многих разлика што раздвајају људе многе сматрају природним иако су искључиво дело навика и различитог начина живота“(4). У стадијуму „дивљег човека“ међу људима не постоји неједнакост; у природном стању људи су неједнаки

(1) Приликом писања овог прилога користили смо се преводом Далибора Форетића с француског издања: „Discours sur cette question proposée par l'Academie de Dijon: Quelle est l'origine de l'inégalité parmi les hommes et si elle est autorisée par la loi naturelle?“, „Les classiques du peuple, Editions sociales, Paris, 1971) и насловом: *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima*“ (Školska knjiga, Zagreb, 1978).

(2) „Расправу о неједнакости...“ после бројних тешкоћа објавио је Русоов пријатељ и издавач Рау у Амстердаму 1755.

(3) О „Расправи о неједнакости...“ и Русоовом филозофско-правном опусу постоји велики број радова. Видети предговор Д. Форетића (стр. 9).

(4) Ж. Ж. Русо, „Расправа о неједнакости...“, стр. 49.

као појединци; тек у друштвеном стању људи постају неједнаки, и то независно од њихових природних и духовних способности. У људском роду, Русо, стога, сагледава две главне врсте неједнакости: „природну или физичку“ неједнакост, „јер је успоставља природа“ и „моралну или политичку неједнакост“, „јер зависи о некој врсти споразума... и састоји се од различитих повластица које неки уживају на штету других“(5).

Од природне неједнакости међу људима, много је значајнија друштвена неједнакост. Она није последица рада, нити је ствара природна неједнакост, већ је производ присвајања, власништва. „Први који се, ограђујући неко земљиште усудио рећи: „Ово је моје“, и наишао на довољно глупе људе да у то поверују, био је истински оснивач цивилизованог друштва“(6), истиче Русо. Присвајање земљишта није само први облик успостављања власништва, него и основ за продубљивање друштвене неједнакости. Власништво је, с једне стране, средина између „одржања“, као стања, и циља — успостављања благостања. Оно омогућава само материјално благостање појединцима, али не омогућава благостање људима, људском роду. Као први корак према неједнакости људи, оно је први корак према пороку(7)(8). С друге стране, власништво доводи до деоба, а ове до правних правила којима се признаје и регулише власништво. Присвајање земљишта омогућава присвајање туђег рада, неједнаку размену, распаљује у појединцима емоције, доводи до рата између људских заједница а унутар њих до уједињавања(9), одређује државне органе (магистрате) и правна правила (законе). Све ово, истиче Русо, доводи до злоупотребе власти, успостављања различитих облика владавине, продубљивања друштвене, политичке и грабанске неједнакости, корупције и тираније. У друштвеном стању „бити“ и „изгледати“ постају различите ствари(10).

Следимо ли развој неједнакости кроз те разне промене, сматра Русо, открићемо да је први исказ неједнакости био „установљивање закона и права власништва, други успостављање магистратуре, а трећи и последњи био је претварање законите власти у самовлашће“. У првом раздобљу било је могуће постојање „богатих и сиромашних“, у другом „моћних и слабих“, а у трећем „господара и робова“(11). У трећем раздобљу, пак, Русо указује на четири главне врсте неједнакости, које се у грађанском друштву заснивају на „богаству“, „племићкој титули или чину“, „личној моћи“ и „заслугама“. Крајњи облик неједнакости и његов коначни ступањ представља деспотизам, иако политички облици владавине имају релативно независно кретање. У деспотизму, сматра Русо, сви појединци постају „поново једнаки“, јер „више нису ништа“ и „једина врлина која преостаје робовима јесте слепа послушност“(12). На тај начин закон се своди на вољу господара а „све то води само

(5) Исто, стр. 29.

(6) Исто, стр. 51.

(7) Исто, стр. 55.

(8) Према Русоу, тежња ка благостању доводи до успостављања међусобних обавеза међу људима, а ове до осећаја и страсти које се претварају у себичност (стр. 51—58).

(9) У теорији тог времена традиционално су се разликовала два уговора о удруживању: први, којим појединци стварају „цивилизано друштво“ и други, којим се одричу својих права у корист неке издвојене власти. Русо ће, међутим, касније одбацити споразум о подаништву, али из његовог „Друштвеног уговора“ неће произићи апсолутна монархија као код Хобза, већ демократија (стр. 65).

(10) Исто, стр. 58.

(11) Исто, стр. 67.

(12) Исто, стр. 69.

закону јачега и, према томе, новом природном стању“ које није „природно стање у свој својој чистоћи“ већ је резултат „разуздане корупције“(13).

Међутим, од самог појма неједнакости који смо укратко изложили, значајније су идеје које Русо износи у „Расправи о неједнакости...“. Данас се с многим закључцима до којих је дошао Русо не можемо сложити, али се морамо сложити да су главне идеје у „Расправи о неједнакости...“ постале саставни део савремене друштвене мисли и да су уграбене у њене темеље. Ова, рекли бисмо, непролазна вредност Русоових идеја огледа се у томе што их данас само другачије објашњавамо а не оспоравамо. Уочивши да су људи неједнаки, али да природна неједнакост не доводи обавезно и до друштвене неједнакости, Русо, неједнакост међу људима објашњава појавом власништва и експлоатацијом људског рада. Друштвена неједнакост и изабљивање човека од човека везани су режим приватног власништва, истиче Русо, а сама природна неједнакост преобразила се у друштвену неједнакост с неједнакошћу у размени(14). На тај начин, друштво које се формирало на тим основама постало је „поприште најужаснијег ратног стања“. Ратно стање, међутим, довело је до формирања државне власти. Не улазећи у истраживање о природи споразума о свакој владавини, што не чини ни Русо у својој „Расправи о неједнакости...“, истичемо Русоову идеју да се власт формира ради очувања јединства друштва и да се „протеже на све оно што може очувати устројство, али не и променити га“(15). Магистрат се обавезује да ће користити власт на начин који ће „очувати сваког у несметаном уживању онога што му припада“(16). С обзиром да је „неизбежна злоупотреба таквог устројства“, Русо по угледу на учење монархова извучи из поставки о природи споразума између народа и владара закључак да народ треба да откаже послушност магистратима оног тренутка када њихова власт прекорачи права која су им дата у „темељним законима“(17) јер „зла која чине неопходним друштвене установе чине неизбежним и њихову злоупотребу“(18). Због тога Русо жели да се нико у држави не може сматрати изнад закона, да закон нико споља не може да наметне и да је и сама држава обавезна да призна господство закона. „Јер, какво год било устројство владавине, наће ли се иједан човек који не би био подвргнут закону, сви други су, нужно у милости овога“(19) Исто тако, значајне су Русоове опсервације у вези с условима који треба да постоје да би се закони примењивали. У том смислу, Русо истиче да би право доношења закона требало да припада свим грађанима, јер ко боље од самих грађана зна „како им ваља живети у истом друштву“(20) Али, да би се спречили користољубиви и лоше засновани нацрти, „те опасне новотарије“, потребно је бити селективан и спречити да свако може предлагати законе по својој ћуди, да то право припада само магистратима, „да се они сами користе њиме с пуном смотреношћу“, „да народ буде крајње уздржан у давању пристанка тим законима и да се њихо-

(13) Исто.

(14) Исто, стр. 49. и 58.

(15) Исто, стр. 65.

(16) Исто.

(17) Исто, стр. 66.

(18) Исто, стр. 67.

(19) Исто, стр. 18.

(20) Исто, стр. 19.

во објављивање изведе с пуном свечаношћу, да народ одмах презре оне за које види да се мијењају сваког дана да се прије него што се разлабави устројство набе времена да се сви увјере како је старост закона надасве оно што их чини светим и поштованим, и како се, навикавајући се на занемаривање старих обичаја, под изговором да се ради боље, често запада у већа зла да би се исправила мања.“(21) Русо нарочито истиче да добро вођена држава мора имати мало закона и да ти закони морају бити трајни. Најзад, за Русоа злоупотреба власти неминовно доводи до тираније и деспотизма. Идеална је, истиче Русо, она држава у којој би појединци, задовољивши се да одобре законе, установили уважаване трибунале и „бирали из године у годину најспособније и најнепорочније од својих суграђана“ да деле правду и владају државом. Чак и у случају сукоба, сматра Русо, у таквој држави би неспоразуми који би пореметили јавну слогу могли би да се уклоне „доказима умјерености, узајамног цијењења и заједничким поштовањем закона, знамењима и јемствима искреног и трајног измирења“.(22) Међутим, сваки нов напредак цивилизације уједно је и нов напредак неједнакости, сматра Русо. Целокупан напредак друштва исто је толико „корак према усавршавању појединца колико и према оронутости врсте.“(23) Стога је тиранија она крајња тачка у којој се неједнакост преобраћа у једнакост друштвеног уговора. „Угњетачи бивају угњетавани. То је негација негације“.(24)

Русоова „*Расправа о неједнакости...*“ значајна је и из других разлога. Следећи развој Русоове мисли у његовим делима, може се лако запазити и закључити да су у „*Расправи о неједнакости...*“ постављене или наговештене идеје које ће касније бити подробно изложене у „*Друштвеном уговору*“. У том смислу, „*Расправа о неједнакости...*“ представља, у неку руку, пролегомену и кључ за разумевање овог другог и познатијег Русоовог дела. С многим идејама које Русо износи, наравно, не можемо се данас сложити (на пример, хипотетичко човеково постојање у природном стању), али и када греша Русо то чини на генијалан начин. Наиме, можда је од грешака и идеја у овом делу много значајнији начин на који их Русо износи. Подсећамо само на два податка: Енгелс је „*Расправу о неједнакости...*“ сматрао ремек-делом дијалектике XVIII века,(25) док је Лењин у својим списима непосредно користио поједине Русоове идеје, као, на пример, идеју: „народ који допусти да га тлаче спреман је да иде и другдје уништити слободу“.(26) Вреди, исто тако, истаћи и топлину и љубав према човеку којом одише читаво Русоово дело, али и закључке који указују на правац друштвеног развоја који је све само не израз љубави према човеку. Поменути раскорак представља једини могући резултат двеју важних Русоових идеја у делу: да је човек у суштини добар и да развој друштва неминовно води ка тиранији. Најзад, подсетићемо и на то да је сама „*Расправа о неједнакости...*“ писана у једној специфичној друштвеној и духовној клими тога доба. Наиме, повета овог дела упућена је Општем већу Републике Женева,

(21) Исто.

(22) Исто.

(23) Исто, стр. 56.

(24) Д. Форетић, стр. 10.

(25) О томе види Енгелсов „*Анти-Дириџ*“ (први део, 11 поглавље). Цит. према Д. Форетићу (стр. 9).

(26) О томе види Лењинову књигу „*О националном и колонијалном питању*“ (Загреб, 1958, стр. 198). Цит. према Д. Форетићу, стр. 67.

коју у посвети Русо идеализује и сматра „малом Атином“, док је само дело настало тек пошто су Лок, Монтескје и Хобз већ објавили своја позната дела. Док је, с једне стране, животне прилике морао да усклађује с основним духовним поривом и стремљењима, дотле је, с друге стране, Русо превазишао утицај који су на њега извршили поменути мислиоци и створио потпуно оригинално дело. Он пориче човекову друштвеност у природном стању и истиче као човекову темељну одлику природну доброту. На тај начин, Русо се супротставио писцима, а нарочито Хобзу, оптужујући га да је мане људи какве је видео у друштву претворио у њихове исконске особине.(27) Говорећи о настанку и развоју друштвене неједнакости Русо истиче: „За пјесника су злато и сребро, а за филозофа гвожђе и жито цивилизовали људе и уништили људски род“.(28)

Mr. Dragan M. Mitrović,
Assistant of the Faculty of Law in Belgrade

THE NOTION OF INEQUALITY IN THE TREATISE ON ORIGINS AND
GROUNDS OF INEQUALITY BETWEEN PEOPLE BY J. J. ROUSSEAU

Summary

Rousseau's Treatise on Inequality... is significant both because Rousseau took part in this way into the great philosophical and social discussion of his time, which in fact did not cease even today, and because of the ideas expressed in this treatise. While beginning from the idea that man is in essence a good and noble being, Rousseau considers that in the so-called natural state of affairs human inequality is but a product of natural and spiritual differences between people. Only with the emergence of ownership, followed by strivings towards welfare, which give rise to selfishness, the real social inequality has been established. Social inequality brings about distinguishing between »to be« and »to seem«, as well as the emergence of state authority whose extreme expression are tyranny and despotism. Therefore, for him every new step in the development of civilisation is also a new advancement of inequality. The civilisation raises the individual but brings about the physical weakness of the species. In the final analysis, the inequality brings about an equality which is not any more natural, but a social equality, an expression of existing of a social contract. It is established on a new and different level when everybody is made equal in inequality, namely everybody is equal because all are nothing. Finally, for Rousseau, the inequality between people can be accepted solely, and only to a degree which is but an expression of the accord between the natural law and the moral and physical inequality of people. Beginning from these ideas Rousseau writes later on his Social Contract, namely one of his most known works. The significance of the Treatise on Inequality... is to be found, namely, in the above circumstance, since viewed as above, it represents a prolegomenon to that subsequent work of Rousseau. Finally, many ideas expressed by Rousseau in his Treatise on Inequality are today a component part of contemporary thinkings on society, on authority of state, and on law.

(27) Исто, стр. 9.
(28) Исто.

Mr. Dragan M. Mitrović,
assistant à la Faculté de droit à Belgrade

NOTION DE L'INEGALITE DANS LE DISCOURS SUR L'ORIGINE
ET LES FONDEMENTS DE L'INEGALITE PARMIS LES HOMMES DE
J. J. ROUSSEAU

Résumé

Le Discours sur l'inégalité... de Jean Jacques Rousseau est important, tant par le fait que c'est par lui que Rousseau est entré dans la grande discussion philosophique et sociale de son époque, qui dans le vrai sens du mot n'a pas tari jusqu'à nos jours, que par les idées qu'il y a énoncées. Partant de l'idée que l'homme est en somme un être bon et noble, Rousseau estime que dans ce qu'on appelle, état naturel, l'inégalité humaine exprime les différences naturelles et spirituelles entre les hommes. Ce n'est qu'avec la parution de la propriété et avec l'aspiration au bien-être qui engendrent l'égoïsme, que s'établit la réelle inégalité sociale. L'inégalité sociale mène à la différenciation de «être» et «paraître» et «l'établissement du pouvoir étatique dont la tyrannie et le despotisme sont l'expression finale. C'est pour cette raison que pour lui, tout nouvel essort de la civilisation est en même temps une nouvelle progression de l'inégalité. La civilisation élève des individus mais elle met l'espèce en décrépitude. Dans le résultat final, l'inégalité mène à l'égalité qui n'est plus égalité naturelle mais sociale, l'expression de l'existence de l'accord social. Elle s'établit à un niveau nouveau et différent lorsque tous sont égalisés dans l'inégalité, c'est à dire deviennent égaux puisqu'ils sont néant. Finalement pour Rousseau, l'inégalité des hommes ne peut être acceptée que dans le cas et dans la mesure qui est l'expression de l'harmonie entre le droit naturel et l'inégalité morale et physique des hommes. Partant de ces idées Rousseau écrit plus tard «*Le contrat social*» un de ses ouvrages les plus célèbres. On retrouve donc l'importance de son ouvrage «*Discours sur l'origine de l'inégalité*» dans cette circonstance aussi car en l'observant de cette manière il est prolegomènes pour cet ouvrage postérieur. Pour terminer, beaucoup d'idées que Rousseau présente dans «*Discours sur l'origine de l'inégalité*» sont aujourd'hui partie composante de l'idée sociale contemporaine sur la société, le pouvoir d'état et le droit.